

of efficiency of the real investments are selected: general budget of facilities and property asset. Обґрунтовано експедієнцію їх застосування інвестором і кредитором. Представлено методичні підходи до

influencing of external environment at the decision-making about delivery of investment credit by a bank by adjustment to the discount factor on the index of inflation and construction of simulation model of risk.

Тришак Л.С.

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Розглядається Національний банк України та його вплив на діяльність вітчизняних комерційних банків. Проаналізовано позитивний досвід впливу центральних банків розвинутих банківських систем світу на діяльність комерційних банків та запропоновано шляхи його впровадження в Україні.

Ключові слова: Національний банк, комерційний банк, регулювання банківської діяльності.

I. Вступ. Центральні банки — найважливіший елемент грошово-кредитної системи, що має право монопольного випуску банкнот, зберігання офіційних золотовалютних резервів і здійснює регулювання грошового обігу, кредиту і валютного курсу, а отже, усієї економіки.

II. Постановка завдання. Національний банк України, як і будь-який інший центральний банк будь-якої іншої країни, є органом державного регулювання і нагляду за діяльністю комерційних банків та небанківських фінансово-кредитних організацій. Головною метою банківського нагляду є захист інтересів вкладників та кредиторів, а також забезпечення стабільності банківської системи. В інтересах стабільності всієї економіки банки повинні працювати так, щоб не зашкодити, а стимулювати її розвиток. Тому важливо, щоб банківському нагляду та регулюванню приділялась особлива увага. Головними завданнями банківського нагляду є забезпечення стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників від шахрайства, а також створення здорового конкурентного середовища у банківському секторі. З метою регулювання діяльності банків наглядові органи мають право застосовувати до банків заходи примусового порядку, а також певні коригувальні заходи.

В основі банківського нагляду і регулювання лежить принцип «верблюда» (англ. «CAMELS»), який включає:

C - достатність капіталу;

A - якість активів з т. зору ризику, ліквідності, і т. д.;

M - якість управління (менеджменту);

E - ліквідність;

L - дохідність;

S - чутливість до ринкового ризику.

Цей принцип складається з перших букв основних критеріїв банківського нагляду. Вказані нормативи діяльності комерційних банків можуть офіційно не існувати, проте центральний банк (чи інший орган банківського нагляду) обов'язково стежить за даними показниками.

У XIX ст. банківського нагляду майже не існувало. До появи контролю за банківською діяльністю на початку XX ст. призвели банківські кризи, зокрема криза 1907 року. Пізніше, як наслідок кризи 1929 - 1933 рр., були прийняті заходи щодо забезпечення захисту вкладників та на поліпшення платоспроможності банків [1, Т.2, с.145]. Проте кожна країна має свої специфічні особливості контролю за банківською діяльністю. Це зумовлено особливостями історичного розвитку та різними політико-економічними чинниками.

У США система банківського нагляду створювалась протягом десятиліть. Найстарішим контрольним органом в США є Бюро контролера грошей, яке було створено у 1863 році. Основою регулювання банківської системи США є два принципи;

1) забезпечення стійкості кредитних інститутів та запобігання їх краху;

2) обмеження концентрації капіталу в деяких банках та контроль за банківськими монополіями.

На відміну від західноєвропейських країн, в США створено досить суворе банківське за-

конодавство. Нагляд за діяльністю банків у США здійснює Федеральна резервна система та Федеральна корпорація зі страхування депозитів (членами якої є 98% банків країни) [2, С.83-84]. Крім цих органів нагляду за банківською діяльністю, банки також перебувають під впливом рішень Міністерства юстиції з питань злиття і банківських холдінгів, Комісії у біржах і цінних паперах, Федеральної торгової комісії та ін.

В США існують і неурядові органи нагляду за кредитними інститутами, такі як Американська асоціація банкірів, комітети клірингових палат різних міст, Асоціація незалежних банків та ін. Завданнями цих органів є розробка стандартів обслуговування клієнтів, вирішення технічних питань проведення банківських операцій, здійснення контактів з Конгресом і пресою [3, с.51 -52].

У Франції контроль за діяльністю банків мають декілька комітетів. У 1941 році було створено три органи: Постійний комітет банківської організації, Комісія контролю над банками, Професійна асоціація банків. В сучасних умовах головна організація банківського нагляду Франції - Комітет з регулювання банків, який встановлює обов'язкові нормативи для всіх кредитних інститутів країни.

У Великобританії донедавна контроль за діяльністю банків мав досить неформальний та прихований характер тому, що не було спеціальних законів, які б регламентували банківську діяльність. Проте наприкінці 70-х років значно посилюються формальні аспекти регулювання банківської діяльності. Згідно із законом 1979 р. було введено обов'язкове ліцензування комерційних банків, а також створений фонд страхування депозитів. Банківський закон 1987 року визначив певні правила діяльності комерційних банків - правила видачі крупних позик, порядок банківських злиттів, аудиторські перевірки і т.д. [3, с.49]. Проте контроль кредитних інститутів, незважаючи на закон, у Великобританії, порівняно з іншими країнами, є менш дієвим.

У Канаді діє Бюро нагляду за фінансовими установами, яким щорічно проводяться загальні ревізії банків. Крім цього, канадські банки повинні щомісячно подавати звіти про операції ще й палаті обиди Парламенту в Японії банківський нагляд здійснює Бюро банків і Банк Японії, в Італії - Міжміністерський комітет по кредитах і вкладах та Банк

Італії, в Бельгії - міністерство фінансів, Банківська комісія та Банк Бельгії [2, с.85-87].

Дані про органи банківського нагляду різних країн зведені в таблиці 1.

III. Результати. Необхідність регулювання і контролю діяльності комерційних банків зумовлена тією важливою роллю, яку вони відіграють в економіці країни. Світова практика з банківського нагляду доводить автономність, незалежність від центрального банку структури контролю за банківською діяльністю чи певної структури, що функціонує у системі центрального банку країни. Оскільки банківська система України формується здебільшого на основі практики функціонування і розвитку банківської системи Німеччини, необхідно попередньо розглянути досвід такого регулювання в цій країні. У ФРН банківським наглядом займається Федеральне відомство з контролю за банками і Німецький федеральний банк. За згодою ці дві установи встановлюють обов'язкові нормативи для кредитних інститутів. Правовою основою нагляду над банками є «Закон про банки Федеративної республіки Німеччини» і «Закон про Німецький федеральний банк». Перший такий закон був прийнятий у 1957 р., а останній - сьомий, вступив у дію 30 квітня 2002 р.

До 31 грудня 1998 р. Німецький федеральний банк (Бундесбанк), як і більшість центральних банків країн з розвинутою ринковою економікою, відповідав за розроблення основних механізмів і проведення грошово-кредитної політики. Основною метою Бундесбанку було забезпечення стабільності німецької марки. Захист національної валюти Бундесбанк розглядав перш за все як підтримку її купівельної спроможності.

Головні принципи Федерального відомства з контролю за банками визначені спеціальним декретом цього відомства і узгоджені з Центральним банком (оскільки ці дві установи тісно співпрацюють). Ключовими завданнями Відомства є: видача дозволів на відкриття нових банків, встановлення обов'язкових вимог для банківських установ, контроль за дотриманням ними законів. Відомство може «запитувати у банків будь-яку інформацію, проводити позачергові ревізії, втручатись в операційну діяльність банків, видавати розпорядження про негайну призупинку операцій» [2, с.85]. За згодою з Німецьким федеральним банком Федеральне

Контроль офіційних органів за діяльністю банків [3, с.55-56]

Країна	Головні органи контролю	Ревізії на місці
1	2	3
БЕЛЬГІЯ	Міністерство фінансів; Банківська комісія; Банк Бельгії	Щорічно
ВЕЛИКОБРИТАНІЯ	Банк Англії	Щорічно приватними аудиторськими фірмами
ІТАЛІЯ	Міжміністерський комітет у депозитах і вкладах; Банк Італії	Раз в 2-3 роки Банком Італії
КАНАДА	Бюро нагляду за фінансовими установами	Щорічно співробітниками бюро
НІМЕЧЧИНА	Федеральне відомство контролю за банками; Німецький федеральний банк	Раз на рік незалежними аудиторськими фірмами за дорученням бюро
США	Федеральна резервна система; Контролер грошового обігу; Федеральна корпорація зі страхування депозитів; 50 банківських департаментів штатів	Раз в 1-2 роки відповідними органами
ФРАНЦІЯ	Комітет з регулювання банків; Банківська комісія; Комітет з кредитування (всі комітети очолює керуючий Банком Франції)	Щорічно або раз в два роки Банківською комісією (за допомогою штату Банку Франції)
ШВЕЙЦАРІЯ	Федеральна банківська комісія	Щорічно приватними бухгалтерськими фірмами по ліцензії Швейцарського національного банку
ЯПОНІЯ	Бюро банків при міністерстві фінансів; Банк Японії	Раз у 2-3 роки Бюро банків (за вибором - Банком Японії)

відомство з контролю за банками встановлює обов'язкові нормативи для всіх кредитних інститутів. При регулюванні діяльності банків Німецький федеральний банк не втручається безпосередньо у діяльність цих банків на ринку тому, що він не проводить прямого кредитного регулювання. Вплив Федерального банку на відсоткові ставки здійснюється опосередковано (тобто через забезпечення комерційних банків кредитними ресурсами). Найбільш ефективними методами впливу на комерційні банки є дисконтовані (або перевраховані) кредити, ломбардні кредити та операції на відкритому ринку. Для надання дисконтних (переврахованих) кредитів Федеральний банк здійснює рефінансування ко-

мерційних банків шляхом купівлі векселів. Відповідно до §19 Закону про Національний Федеральний банк йому надано право купувати та продавати банкам комерційні векселі (купує Федеральний банк тільки векселі, випущені під поставки товарів або надання платних послуг) [4, с.24]. Федеральний банк встановлює ліміт переврахованих векселів для кожного кредитного інституту, в межах якого купує у них векселі, які придатні до перевраховання. Купівля комерційних векселів розглядається Федеральним банком як засіб довготермінового надання грошей центрального банку.

Ломбардний кредит надається Федеральним банком під заставу цінних паперів терм-

іном до 3-х місяців. Відсоткова ставка ломбардного кредиту, як правило, перевищує облікову ставку лише на 1-2%.

Для забезпечення платоспроможності банківської системи Німецьким Федеральним банком використовується такий інструмент, як мінімальні резерви (тобто кредитні інститути зобов'язані зберігати безвідсоткові вклади - мінімальні резерви - у розмірі визначеного відсотка). Збільшуючи чи зменшуючи розміри обов'язкових мінімальних резервів, Федеральний банк збільшує чи зменшує таким чином масу кредитних ресурсів на грошовому ринку. Так, наприкінці 80-х років Федеральний банк проводив політику щодо зростання мінімальних резервів: у 1986 р. активи кредитних інститутів у федеральному банку становили 68646 млн. Дм, 1987 р. - 11747 млн. Дм, 1988 р. - 76742 млн. Дм, у 1989 р. - 82590 млн. Дм. [5, с.87]. Як видно з таблиці 2, починаючи з 1991 р. по 1996 р., Федеральний банк проводив політику щодо зменшення мінімальних резервів. Кожний рік він встановлює цільовий коридор на наступні 12 місяців для забезпечення планового збільшення кількості грошей. При встановленні мети у визначенні необхідної кількості грошей Бундесбанк враховував пропозиції щодо збільшення виробництва, нормативи розвитку цін і зміну швидкості обороту грошей. Повідомляючи про кількість грошей, федеральний банк надавав допомогу й орієнтири економіці про те, як він вважав за потрібне, з одного боку, допускати можливий ріст, а з іншого, - жорстко обмежувати інфляційний тиск.

Таблиця 2

Активи кредитних інститутів у Федеральному банку	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
	млрд. Дм						
	96,6	90,0	88,2	75,3	61,5	61,0	59,7

Мінімальні резерви кредитних інститутів у Федеральному банку

В Україні у 1992 році створена служба банківського нагляду в Національному банку України (департамент банківського нагляду), яка покликана надійно захистити інтерес вкладників та кредиторів, забезпечити їхню довіру до банківської системи країни (яка значно послабилась за останні роки), сприя-

ти її вдосконаленню та зміцненню. Проте у банківського нагляду багато проблем та труднощів.

Ще сьогодні у суспільній свідомості домінує думка, що банки «жирують». Так, у II-III кварталах 1994 року зарплата банкірів становила понад 5 тис. дол., а зарплата прибиральниці чи водія банку були вищими, ніж у Президента [6, с 105]. Але пізніше умови діяльності комерційних банків значно погіршилися. У гонитві за великими прибутками деякі банки вкладали кошти у нерентабельні та інфляційні проекти, а також свідомо порушували законодавство та нормативні акти НБУ і в результаті такої діяльності опинились у складному передбанкрутному становищі. За аналізом НБУ результатів банківської діяльності України причинами фінансової нестабільності банківської системи в цілому є падіння обсягів виробництва, інфляційні процеси та кризові явища тощо. У фінансовому відношенні система комерційних банків України є дуже слабкою. Багато банків мають сплачені статутні фонди, нижчі за мінімальні вимоги НБУ. Поза банками знаходиться близько половини сукупної грошової маси (що функціонує в готівковій формі), яка обслуговує тіньову економіку, значна сума грошей перебуває за межами України, а також недостатнє грошове покриття має ВВП. Так, на початку 1999 року було зареєстровано 214 банків, з яких 54 віднесено до категорії проблемних, у 4-х банків відкликано ліцензію на здійснення всіх банківських операцій, 33 банки перебували на стадії ліквідації - 17 із них ліквідувались за рішенням НБУ, 16 - за рішенням Арбітраж-

ного суду. Станом на 01.01.2004р. було 183 діючих банків, з яких тільки 5 банкам було зупинено дію ліцензії на здійснення окремих видів операцій.

До збитковості, неліквідності і неплатоспроможності банків (від яких страждають інте-

реси вкладників) призводять невинуваті ризики, якими супроводжується проведення банківських операцій. Українські економісти всі ризики банківських операцій поділяють на зовнішні (економічний, політичний, фінансовий) та внутрішні (кредитний, ліквідності, відсотковий, валютний). Багато вітчизняних банків збанкрутувало внаслідок введення надзвичайно ризикової діяльності - бажання швидко отримати високі прибутки.

Основними напрямками діяльності НБУ з питань банківського нагляду є надання дозволів на відкриття банківських установ, здійснення ними банківських операцій, інспектування банків та опрацювання економічної інформації.

Кожен комерційний банк повинен подавати в НБУ звітність встановленого порядку. Їх дані аналізуються і зводяться у статистичні звіти, які дають можливість виявляти помилки у діяльності банків, проводити порівняльні аналізи стану різних банків, а також досліджувати певні тенденції у діяльності комерційних банків за певний період. Кожен комерційний банк має «Паспорт нагляду», який розробляється з метою визначення підходів у наглядовій діяльності, дає інформацію про банк (загальний розмір, власність, управління, фінансовий стан), його рейтингову оцінку за системою CAMELS, та визначає стратегію нагляду за банком.

З метою поліпшення діяльності банків та посилення наглядових функцій Національним банком України було прийнято ряд постанов, зокрема такі, як постанова № 40 від 25.02.1995р. «Про невідкладні заходи щодо фінансового оздоровлення комерційних банків та відновлення їх ліквідності і платоспроможності», постанову № 49 від 6.03.1995р. «Про штрафні санкції Національного банку» та постанову № 51 від 10.03.1995р. «Про надання комерційним банкам кредиту для підтримки ліквідності». Ці постанови правління НБУ прийняті для поліпшення загального стану комерційних банків. Приймати рішення про реєстрацію змін (якщо ці зміни стосуються збільшення розміру статутного фонду банку) і доповнень до установчих документів комерційних банків надала право постанова Правління НБУ від 22.02.1996р. № 41 «Про вдосконалення порядку реєстрації змін та доповнень до установчих документів банків». Механізм ліцензування банківських операцій визначено положенням № 77 «Про

порядок ліцензування банків в Україні» від 27.03.1996р. (затвердженим Правлінням НБУ). Порядок здійснення реорганізації банків схвалений постановою Правління НБУ № 44 від 22.02.1996р. у «Рекомендаціях щодо порядку реорганізації комерційних банків». Ряд інших постанов та положень приймається Національним банком з метою зміцнення надійності та стабільності банківської системи в Україні.

Для посилення контрольних функцій НБУ за діяльністю комерційних банків та з метою забезпечення фінансової надійності постановою Правління НБУ № 343 від 30.12.1996 р. було затверджено інструкцію № 10 «Про порядок регулювання та аналізу діяльності комерційних банків», яка розроблена на підставі Закону України «Про банки і банківську діяльність» та з врахуванням міжнародного досвіду. Ця інструкція для всіх комерційних банків встановлює такі обов'язкові економічні нормативи:

- мінімальний розмір статутного фонду для комерційних банків, які створюються і вже діють;

- норматив платоспроможності;
- нормативи ліквідності банку;
- максимальний розмір великих кредитних ризиків;
- норматив інвестиційної діяльності.

Обов'язкові економічні нормативи та оціночні показники регулювання діяльності комерційних банків, які викладені у цій інструкції, розроблені департаментом банківського нагляду та узгоджені з радниками Світового банку, МВФ, Асоціації українських банків, провідних комерційних банків України.

Самі показники та відповідні заходи контролю за їх дотриманням вводяться з метою уникнення неплатоспроможності комерційних банків і захисту тим самим інтересів вкладників, кредиторів та кореспондентів. Водночас попри те, що дані нормативи покликані забезпечувати виконання банком своїх зобов'язань за пасивами, їхня регулююча дія спрямована передусім на активні банківські операції.

Регулювання діяльності комерційних банків з метою забезпечення належного рівня їх платоспроможності (що однією з важливих функцій центрального банку) позначається і на кредитній активності банківських установ країни, оскільки зміна нормативів співвідношення різних статей активу й пасиву банків

всього балансу може сприяти як розширенню, так і скороченню обсягів позичкових операцій кредитно-банківської системи загалом. З урахуванням того, що встановлення даних показників однаковою мірою поширюється на діяльність усіх комерційних банків країни, то цілком очевидним є факт регулятивного впливу відповідного нормування на процес суспільного відтворення, що визначається можливостями комерційних банків забезпечувати потреби реального сектора економіки необхідними грошовими ресурсами.

Сама система показників, які використовуються у практиці регулятивних заходів Національного банку України з метою впливу на діяльність комерційних банків, охоплює досить широке коло нормативів, перелік, конкретний зміст та порядок розрахунку яких зазнавали неодноразових змін у відповідності із процесом становлення НБУ не лише як інституту грошово-кредитного регулювання, а й як державного органу нагляду і контролю за функціонуванням комерційних банків.

Усі нормативи, запроваджені Національним банком України для регулювання діяльності комерційних банків, є важливим інструментом впливу не лише на їх здатність виконувати свої платіжні зобов'язання, а й спроможні безпосередньо впливати на рівень активності банків. Разом з тим нормативні значення, встановлені для відповідних регулятивних показників, являють собою критичну межу, вихід за яку комерційних банків може становити загрозу їх стійкості на фінансовому ринку як кожного зокрема, так і банківської системи загалом.

IV. Висновки. Для ефективної діяльності комерційних банків необхідно, на наш погляд, значно посилити контроль за їх діяльністю. Для цього можна використати позитивний досвід розвинутих банківських систем, про які говорилося вище, тобто створити незалежний контрольний орган банківського нагляду. Він повинен бути незалежним від НБУ, але його діяльність може контролюватись Урядом. Основною метою діяльності такого комітету повинно бути проведення систематичного контролю за діяльністю комерційних банків, їх ліквідністю, стабільністю платежів та ін.

1. *Барр Р.* Политическая экономия: В 2-х тт.. - 1.2: Пер. с фр. - М.: Междунар. отношения, 1994. - 750с.

2. *Банки и банковские операции* : Учебник для вузов / Под ред. Е. Ф. Жукова. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. - 471 с.

3. *Усоскин В.М.* Современный коммерческий банк: управление и операции. - М.: ИНЦ «Вазар - Ферро», 1994. - 320с.

4. *Deutsche Bundesbank Gesetz tiber die Deutsche Bundesbank und Satzung des Europatschen Systems der Zentralbanken und der Europaischen Zentralbank / Bankrechtliche Regelungen* 1. Juni 1998. -152s.

5. *Парнюк В.* Організаційна структура та особливості діяльності Німецького Федерального банку // Економіка України. - 1995. -№ 11.-С. 81-89.

6. *Швайка М.А.* Банківська система України: шляхи реформування і, підвищення ефективності. - К.: Парламентське в-цтво, 2000. -196с.

The National bank of Ukraine and his influence on activity of domestic commercial banks is examined. Positive experience of influencing of central banks of the developed banking systems of world is analysed on activity of commercial banks and the ways of his introduction are offered in Ukraine.